

В. БЛАВАТСЬКИЙ
(Москва)

ПОЛІХРОМНА ОЙНОХОЯ З ОЛЬВІЇ

В Державному музеї образотворчого мистецтва ім. О. С. Пушкіна (Москва) зберігається дуже фрагментована ойнохоя інв. № 371, знайдена в Ольвії під час розкопів Б. В. Фармаковського в 1904 р. в могилі № 49¹; в розкопувальному опису ойнохоя записана під № 714.

До нас дійшла лише верхня частина посудини — приблизно до середини вичеревка. Висота частини, що збереглася, — 0,152 м. Посудина має горло, що розходитьсь трьома розтрубами, при чому середній розтруб значно перевищує своїми розмірами обидва бокові. Краї бокових розтрубів сильно загинаються вниз, середні ж розташовані майже горизонтально. Шийка досить широка й витягнута, має трохи угнуті бокові стінки, які безпосередньо переходять в круті, округлі плечі, що, в свою чергу, становлять ніби єдине ціле з трохи опуклими, поступово звуженими донизу боковими стінками вичеревка. Неширока, досить товста ручка у верхній частині округло зігнута, нижній кінець її впирається в плечі посудини, верхній — у невеликий виступ між боковими розтрубами горла.

Ойнохоя зроблена з оранжуватокоричневуватої глини, в якій є дрібні краплини білого кольору. Зовні посудина вся вкрита білим обличкуванням, що має шершаву поверхню. Розпис вази виконаний червоною (пурпуровою), блакитною, темносірою і білою (по червоному ґрунту) фарбами. По краю внутрішньої поверхні розтруба горла проходить досить широкий пояс червоної фарби, накладений безпосередньо на глину; решту розпису зроблено по білому обличкуванню. На плечах лицевої і бокових поверхень посудини проходить дуже широка пурпурова смуга з закругленими кінцями. Краї цієї смуги облямовує вузька блакитна смужка, вздовж останньої по пурпуру тягнеться ланцюжок білих крапок. Смуга прикрашена орнаментом, зробленим білою і почасти блакитною фарбами. Орнамент складається з трьох пальмет, між якими є сильно стилізовані рослинні мотиви, облямовані волотоподібними вусиками. На шийці — розпис, що погано зберігся; складається він з рослинних мотивів: посередині зроблені червоною фарбою плоди, по боках темносірі листки на червоних стеблинках. Такі ж темносірі листки на червоних стеблинках були і на бокових поверхнях середньої частини вичеревка під широкою пурпуровою смугою. Значна частина цих орнаментів, як і решта розпису цієї частини посудини, не збереглася. На зворотній по-

¹ Крім розглядуваної нами ойнохої, в підбійній могилі № 49 (розкопів 1904 р.) знайдено ще сім гостродонних амфор (три з них цілих і чотири у фрагментах), якими підбій був закладений. Встановити, де тепер зберігаються ці амфори, нам, на жаль, не вдалося.

верхні шийки плечей і вичеревка вміщені зображення шнурів, які ніби підтримують широку пурпурову смугу і пов'язані над ручкою складним бантом.

Рис. 1. Ойнохоа з Ольвії.
Fig. 1. Oinochoe d'Olbia.

Посудина збереглася погано. Нижня частина ойнохої, як ми вже казали, втрачена. Посудина розбита на багато частин і склеєна. Дуже пошкоджені обличкування і розпис, надто на шийці посудини. Найкраще збереглася червона фарба; блакитна і сіра фарби пошкоджені більше.

Зроблений нами опис ольвійської ойнохої явно свідчить, що ця посудина належить до особливої групи в античній кераміці, яка не має, судячи з доступного нам матеріалу, аналогій серед ваз грецької метро-

поліі і яка досі належно не висвітлена в спеціальній літературі. Тому насамперед спинимось на вазах, аналогічних до нашої за технікою виконання.

Нам відомі тільки дві, правда, скромніші пам'ятки, виконані в такій самій техніці, при чому одна з них досить точно датується спільною знахідкою. Обидві ці вази за формою — ойнохої. Першу² з них знайшов у 1869 р. Тізенгаузен в широко відомому похованні однієї з таманських могил, розташованої недалеко від станції Сінної, з якої походять фігурні вази з зображенням сфінкса, Афродіти і сирени. Тепер ця ваза поряд з іншими знахідками із згаданого поховання зберігається в Державному Ермітажі (під інвентарним № 379 а).

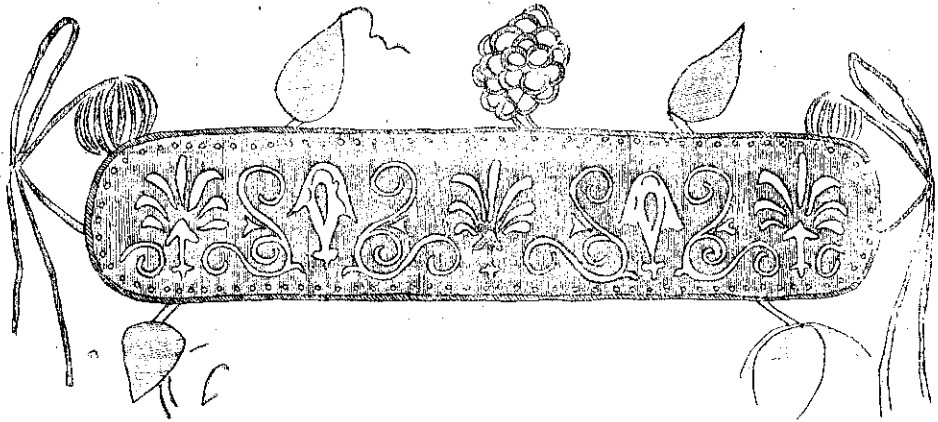

Рис. 2. Реконструкція малювання на Ольвійській ойнохої. Простовисне штрихування—червона фарба, скісне штрихування—блакитна, поземе—сіра фарба.
Fig. 2. Restitution de décor sur l'oinchoé d'Olbia. Les traits verticaux—rouge, traits obliques—bleu, traits horizontaux—gris.

За розмірами ця ойнохоя значно менша, ніж московська (вишина посудини — 0,12 м, діаметр ніжки — 0,056 м, діаметр вичеревка — 0,09 м), посудина збереглася добре, але розпис її, виконаний у тій самій техніці і по такому ж обличчуванню, як і на нашій вазі, майже цілком втрачений. Рештки білого обличчування збереглися на вичеревку, шийці і зовнішній поверхні розтруба горла. Сліди малювання видно на середній частині вичеревка: вони являють рештки розташованих у різних напрямках темних зеленуватокоричневих смуг на жовтуватозеленуватому фоні.

Погана збереженість цієї вази не дозволяє нам прийти до якихось посутніх висновків при порівнянні її розпису з ойнохоєю з Ольвії, але в усякому разі знайдена Тізенгаузенем ойнохоя вказує на існування техніки поліхромного розпису по білому обличчуванню в епоху не пізнішу, ніж перші десятиріччя IV віку до нашої ери³.

² О. А. К., 1869, с. VII; Б. В. Фармаковский, Три полихромные вазы в форме статуэток, найденные в Фанагории, Записки Рос. акад. ист. мат. культ., том I, с. 5, прим. 21.

³ Б. В. Фармаковский (Ibid., 16 і далі 28, 36) датує спільні з згаданою ойнохоєю знахідки часом приблизно від 415 до 377 рр.

Другу ойнохою (Державний Ермітаж № 330с) знайдено в 1858 р., правдоподібно, в Керчі⁴. Розпис її досить близький до ольвійської ойнохої. Але з огляду на те, що точних даних про обставини цієї знахідки у нас немає, не зважаючи на значно кращу збереженість розпису, ніж у згаданої вище таманської ойнохої, вона ніяк не допомагає визначенню московської вази, бо сама потребує дослідження, яке можна провести лише на підставі її стилю і техніки виконання.

Три названі нами ойнохої належать до однієї групи ваз, пов'язаних з північним Причорномор'ям. Крім них, у приступному нам матеріалі немає більше ні цікавих посудин, навіть фрагментів, аналогічних за технікою розпису. Це свідчить про нечисленність ваз даної групи, хоч звичайно, не виключає можливість, що, в наслідок нетривкого розпису і обличкування, деякі фрагменти таких поліхромних ваз могли втратити свою обробку і тому були зареєстровані при розкопках як уламки звичайних тонкостінних посудин.

Описані нами дві ойнохої Державного Ермітажу мало допомагають визначенню московської вази, тому звернімося до розгляду останньої. Загальна схема розпису мало що дає для його датування. Не кажучи вже, що до нас не дійшла вся нижня частина посудини, ми не можемо дійти будь-яких певних висновків про час вироблення ольвійської ойнохої, базуючися лише на тому, що розпис зосереджений переважно на плечах і верхній частині вичеревка, бо такий розподіл орнаменту, властивий найбільше вазам елліністичного часу⁵, трапляється⁶ і на посудині класичного періоду і навіть епохи архаїки.

Більше даних для міркування про час вироблення ольвійської ойнохої може дати дослідження мотивів і стилю орнаменту, зокрема зробленого білою фарбою фризу на широкій пурпуровій смузі. Як ми вже зазначали, орнаментика фризу складається з пальмет, вусиків і стилізованих рослинних мотивів (найшвидше аканта).

Спінимося насамперед на розгляді пальмет. Вони являють досить своєрідний і рідкий варіант цього виду орнаменту — дуже прості за загальним характером розміщення, вони визначаються трохи вигадливою зігнутістю пелюсток, при чому зовнішні краї останніх трохи загострені. Досить своєрідне також виконання і кореня пальмет у вигляді зверненого верхком угору прямого кута; в куті є досить довга бісектриса із стрижнем, який має внизу невелике перехрестя.

⁴ Ця ойнохою, за формою і розмірами близька до таманської вази, має вишину 0,115 м. діаметр ніжки її дорівнює 0,054 м. діаметр вичеревка—0,087 м. зовнішня бокова поверхня ойнохої вкрита багатим поліхромним розписом, зробленим на білому обличкуванні жовтою, червоною (пурпуровою) та білою фарбами, при чому біла фарба покладена поверх червоної. Плечі, а також верхня частина вичеревка лицевої і бокової поверхні ойнохої вкриті широкою смугою червоної фарби. Краї цієї смуги закруглені. Всередині смуги є орнамент, недбало зроблений білою фарбою; він складається з вертикально поставлених пальмет і вузьких овалів (стилізованих бутонів?). Цей орнамент облямований з усіх боків рядом білих крапочок недалеко від краю червоної смуги. Над червоною смугою (на шийці) і під нею (на нижній частині вичеревка) є групи жовтих крапок.

⁵ E. Pfuhl. *Malerei und Zeichnung der Griechen*, München, 1923, III, 347, Abb. 756; 348, Abb. 760.

⁶ Древности Боспора Киммерийского, СПб, 1854. табл. LX; Pottier, *Vases antiques du Louvre, 3-me série*, Paris, 1922, pl. 126, g. 177, g. 179; pl. 129, g. 201. W. Blawatsky. *Aus der Vasensammlung des Museums für bildende Kunst in Moskau*. Arch. anz. 1927, 2/3, 315, Abb. 16—17.

Близькі аналогії до такої загальної побудови пальмети ми можемо відзначити на пам'ятках вазопису, які належать ще до V сторіччя⁷. Не рідкі приклади в тій чи іншій мірі близьких за конструкцією пальмет чи схожих за формою пелюсток і на вазах пізнішого часу⁸.

За межами вазопису найближчі аналогії до пальмет ольвійської ойнохої можна вказати на пам'ятках IV сторіччя. Так, дуже близьку пальмету ми знаходимо серед прикрас грецької золотої фібули нью-йоркського Metropolitan Museum of Art, яка датується IV сторіччям⁹. До того ж часу належать античні надгробки з найближчими зображеннями пальмет; прикладом може служити опублікований Міхаелісом і Конце надгробок дівчини¹⁰, де, крім того, вусики, що облямовують пальмету, мають форму, дуже близьку до вусиків на московській ойнохої.

Отже, форма пальмет примушує нас орієнтовно відзначити IV сторіччя, як час вироблення описуваної вази. В усякому разі немає підстав відносити ольвійську ойнохою до пізньоелліністичного часу (згідно з традиційною думкою про нашу вазу). Елліністичні пальмети відзначаються більш витонченою вигадливою формою з дуже зігнутими загостреними пелюстками. Щоб не обтяжувати роботу прикладами, згадаю дві пам'ятки з зображенням пальмет: діадему, що має багаті рельєфні прикраси, видану Конце¹¹, і знайдену в 1903 р. мозаїку¹² долівки елліністичного будинку в Ольвії. Остання, через те, що походить з північного Причорномор'я, заслуговує на особливу увагу.

Другий мотив — вусики з волотоподібними закрутками і паростками у вигляді гачків у сполученні з пальметами, досить близькими за формою до пальмет на ольвійській ойнохої, в дуже близькій схемі можна відзначити на вазах кінця V і особливо IV сторіччя¹³. До того ж часу належать дуже близькі за формою волотоподібні закрутки і гачкоподібні виступи вусиків¹⁴ на численних аттичних і італійських вазових розписах. Орнамент, аналогічний за структурою волот в сполученні з пальметами і іншими рослинними мотивами, ми можемо відзначити також на тканині¹⁵ з поховання IV сторіччя до нашої ери, знайдений в Павливській могилі.

Нам лишається згадати ще про один орнаментальний мотив, мабуть, стилізованого аканта, як показує порівняння з детальніше проробленим

⁷ P. Jacobstahl, *Ornamente Griechischer Vasen*, Berlin, 1927, Taf. 109a.

⁸ *Corpus vasorum antiquorum*. France (Fasc. 3). Musée de Compiègne (Fasc. unique) IV. D. b. 17, pl. 23, NN 5, 12; W. Amelung. *Bronzener Ephebe aus Pompei*. Jahrb. Deutsch. Arch. Inst. XLII, 141, Abb. 5; Госуд. Музей Изобраз. Искусств им. А. С. Пушкина, инв. № II, I, 6, 623.

⁹ Richter, *The Metropolitan Museum of Art. Handbook of the classical Collection*. New-York, 1930, с. 330 дд. Fig. 235.

¹⁰ M. Michaelis. *Ancient Marbles in Great Britain*. J. H. S. V. 1888, p. 150, N 9. A. Conze. *Die Attische Grabreliefs*, Berlin 1900, Band II, 183, 184, N 864. Див. також A. Conze, *ibid.* Taf. CXCIX N 1021, Taf. CCXCIV, N 1439.

¹¹ A. Conze. *Goldschmuck Kleinasiatischer Fundorte*, Arch. Zeit. XLII, 1884, Taf. № 1, S. 89 u. 94.

¹² O. A. K. 1903, с. 9, рис. 8.

¹³ P. Jakobstahl, *ibid.* Taf. Taf. 106^b—117^{cd}, 122^{ab}, 127^{abc}, 129.

¹⁴ P. Jakobstahl, *ibid.* Taf. Taf. 57^{cd}, 116^{ab}, 125^b, 131^b.

¹⁵ O. A. K. 1878—1879, с. 112, табл. 111, №№ 1—3, М. И. Ростовцев, *Скифия и Востор.* 1925, стр. 193—195.

близьким варіантом того ж мотиву на одному аттичному надгробку¹⁶. Для визначення часу московської ойнохої цей мотив не дає нічого нового, являючи лише деяке підтвердження наміченого нами датування¹⁷.

Взагалі розпис московської ойнохої, який складається із зображення прикрашеної орнаментами пов'язки і рослинних мотивів, за загальним характером цілком відрізняється від розписів ваз V і першої половини IV сторіччя до нашої ери, наближаючись до виконаних, щоправда в іншій техніці, але близьких за поданими на них мотивами, ваз стилю *Cinathia*¹⁸, часом існування яких буде епоха раннього еллінізму¹⁹.

Нарешті, справу датування розглядуваної нами ойнохої цілком розв'язують розписи двох склепів: могили „Большой Близниці“ і Керченського склепу 1908 р. Перший з цих склепів, який датується²⁰ кінцем IV сторіччя (чи, можливо, початком III сторіччя до нашої ери) має в розписі смугу орнаменту, що її загальна конструкція, як і фарбування, дуже близькі до орнаменту на пурпуровій смугі московської вази. Саме згаданий нами розпис могили „Большой Близниці“, зроблений по червоному тлу і складається з білих і синіх (з невеликим застосуванням червоної фарби) рослинних мотивів, сполучених білими волютами.

Керченський склеп 1908 р. датується останніми десятиріччями IV сторіччя чи першими роками III сторіччя²¹; розпис фризу цього склепу містить зображення, з допомогою яких можна витлумачити орнаментування опублікованої нами вази. Ми вже відзначили вище, що розпис московської ойнохої складається, найбільше, з прикрашеної орнаментами широкої пурпурової смуги, ніби накладеної на плечі вази і прив'язаної до останньої з допомогою двох пасок, стягнутих бантом над ручкою. Зображення таких досить широких орнаментованих червоних пов'язок ми знаходимо в розписі фризу керченського склепу 1908 р.²² Вони являють пурпурові тверді діадеми з закругленими кінцями, заткані узором з пальмет (які чергуються між собою) двох типів і облямовані пунктиром по краях. Пальмети і пунктир зроблені лілуватобілою фарбою, що примушує зробити припущення про передачу увітканих срібних²³ ниток. Як можна гадати, маючи в розпорядженні тільки дуже невелику за розмірами репродукцію, деякі з пальмет, що прикрашають згадані діадеми, близькі

¹⁶ A. Conze. Die Attische Grabreliefs. III Band. Text 352. № 1657.

¹⁷ Поп. Р. Jakobstahl, *ibid.* Taf. 130, 132.

¹⁸ Corpus vasorum antiquorum. Great Britain (Fasc. 1) British Museum. (Fasc. 1), London 1925, IV, D. c. pl. 1: №№ 1, 4, 6, 8, 16; pl. 2: №№ 3, 4, 6; pl. 4: №№ 13, 15, 20; pl. 5: №№ 3, 5, 12, 19, 21; pl. 6: № 5; pl. 7: № 18; pl. 8: № 6; Belgique (Fasc. 1) Bruxelles, Musées royaux de Cinquantenaire. Paris, 1926, IV, D. c. pl. 1, №№ 1, 4; pl. 2, №№ 8, 16—19.

¹⁹ E. Pfuhl, *Malerei und Zeichnung der Griechen*. II, 719, § 783, O. Вальдгауер, Императорский Эрмитаж. Краткое описание собрания античных расписных ваз. СПб., 1914, 30, дд. 36, дд.

²⁰ М. Ростовцев, *Античная декоративная живопись на юге России*, СПб, 1914, с. 20 і далі, табл. VII, № 3.

²¹ М. Ростовцев, *Ibid.*, 18, с. 74.

²² М. Ростовцев, *Ibid.*, с. 17 і далі, табл. XXVII, № 5. Про призначення цих діадем див. М. И. Ростовцев, *Эллинизм и иранство на юге России*, П. 1918, с. 97—98, табл. XI, № 4.

²³ Цікаво, що на московській ойнохої узор зроблений білою і блакитною фарбами, які, очевидно, теж передають увіткані срібні нитки.

до пальмет ойнохої Ермітажу — інв. № 330с, інші найближаються до пальмет московської вази.

Загальна побудова орнаменту (пальмети, волоти та ін.) на пурпурових пов'язках, представлених на московській ойнохої і на фризі керченського склепу 1908 р., нагадує штамповані орнаменти на стеленгідах і золотих смугах, що являють частини жіночих уборів, знайдених у скіфських могилах класичної і ранньоелліністичної епохи ²⁴.

Слід сказати ще кілька слів з приводу форми посудини. Цілком точних аналогій до останньої в приступному нам матеріалі ми вказати не можемо, найближчі ж пам'ятки за формою горла, шийки, плечей і верхньої частини вичеревка датуються IV сторіччям. Як приклад відзначимо три глиняні ойнохої, знайдені на Боспорі ²⁵. Близькою за формою, скільки можна судити на підставі не зовсім вдалої рєпродукції, є знайдена в районі Києва бронзова ойнохоля ²⁶, яку за супровідними знахідками треба датувати IV сторіччям ²⁷.

Підсумовуючи зіставлення московської ойнохої з іншими пам'ятками, можна вважати за встановлене, що вона датується приблизно кінцем IV сторіччя до нашої ери. Спинімося тепер на місці її вироблення. Наявність аналогічних знахідок на самому лише північному Причорномор'ї і тісний зв'язок її орнаментациї з деякими мотивами в стінних розписах Боспора дозволяють вважати московську ойнохою виробом місцевої майстерні. Характер глини дає змогу припустити, що ойнохою зроблено в Ольвії. Близьку, по всьому, глину, правда, здебільшого гірше відмучену ми знаходимо в ольвійському місцевому кухонному посуді, що має форму української риночки з порожньою ручкою-руркою. Фрагменти цього посуду, звичайно, покритого зовні товстим шаром кіптю; часто трапляються в культурних шарах Ольвійського городища. Матеріалом для цього посуду, як і для нашої ойнохої, служила, мабуть, так звана глина-білоглазка з домішкою септаріїв, потужні поклади якої лежать у районі Ольвії вздовж Бузького лиману. Відзначимо, що й фарби, якими зроблено розпис розглядуваної ойнохої, цілком відповідають своїм кольором фарбам ольвійської штукатурки, і при тому в обох випадках червона фарба виявляється значно міцнішою, ніж інші. Якщо припущене нами визначення московської ойнохої правильне, то поява місцевої розписної кераміки в Ольвії може бути поставлена в якийсь зв'язок з подіями, які відбувались наприкінці IV сторіччя.

Б. В. Фармаковський ²⁸ вказав, що похід полководця Олександра Зопіріона проти ольвіополітів безперечно повинен був підірвати значення

²⁴ М. Ростовцев, Эллино-скифский головной убор, И. А. К. вып. 63, с. 73 і далі, табл. VI, № 3, VII, VIII. Див. ще И. Р. А. И. М. К., т. I, с. 169 і далі.

²⁵ Древности Боспора Киммерийского, табл. LX; О. А. К., 1906, с. 145, 151 (№ 37), табл. II, № 4, 5; О. А. К., 1913—15, с. 94—95, № 13, рис. 155; див. також О. А. К., 1904, с. 76, рис. 117, с. 77, рис. 118.

²⁶ И. Фундуклей, Обзорные могил, валов и городищ Киевской губ., К. 1848, с. 71, табл. XI.

²⁷ Б. М. Граков звернув мою увагу на групу бронзових ойнохої, що походять з Причорномор'я, які можна поставити у певний зв'язок з розглядуваними нами пам'ятками (О. А. К., 1877, с. 221, табл. III, № 1—3, О. А. К., 1899, с. 49, рис. 92—93; О. А. К., 1902, с. 71, рис. 177 а, б).

²⁸ Мраморная головка Диониса из Ольвии. Сообщения ГАИМК, I, 1926, с. 198 і далі.

Афін в північно-західному Причорномор'ї. Зникнення на ольвійському ринку головного до цього часу поставщика художньої кераміки — Афін, могло привести до виникнення місцевої продукції розписних ваз, представником якої є описана нами пам'ятка. Ймовірність цього припущення можна підперти вказівкою на аналогічне явище, що мало, проте, далеко більше значення для історії античної кераміки. Після того, як Аттика, внаслідок Пелопонеської війни, втратила італійські ринки збуту кераміки, які інтенсивно використовувались протягом VI—V сторіч, в Великій Греції спостерігаємо значний розвиток місцевого керамічного виробництва.

V. BLAVATSKIJ

L'OENOCHOE D'OLBIA

Le Musée des beaux arts à Moscou possède une oenochoé fragmentée provenant des fouilles de B. Farmakovskij à Olbia en 1904 (tombeau 49).

L'oenochoé en question est faite de terre glaise d'une teinte orange-brunâtre engobée en dehors de blanc. Le décor peint en pourpre, bleu, gris-foncé et blanc est très endommagé. Par sa technique l'oenochoé d'Olbia appartient à un groupe particulier qui n'a pas d'analogies correspondantes parmi les produits céramiques de la métropole et jusqu'à ce temps n'est étudié que très peu.

Nous avons seulement deux trouvailles analogues provenant de littoral de la Mer Noire: l'oenochoé découverte par M. Tiesenhausen en 1869 dans une des tombes aux environs de Sennaja à Taman' et l'oenochoé trouvée probablement à Kerč en 1858.

L'analyse des principes de la composition du décor sur le vase d'Olbia et des motifs ornementaux (des palmettes, des vrilles enroulés en volutes, l'acanthé stylisé) porte l'auteur à croire que la décoration d'oenochoé d'Olbia diffère résolument du décor des vases peints du V-me et de la première moitié du IV-me siècle et s'approche des vases de style Cinathia, qui nous sont connus au début d'hellénisme. En se basant sur les données de la peinture de deux cryptes: la crypte du tombeau „Bolšaja Blisnica“ datant de la fin du IV siècle et celle découverte à Kerč en 1908 qui date du même temps (la fin du IV siècle — le début du III siècle) on peut dater l'oenochoé d'Olbia de la fin du IV siècle.

C'est un atelier céramique d'Olbia d'où provient probablement notre oenochoé comme ce prouve sa pâte de terre glaise locale mélangée de grains blancs. En temps et lieu B. Farmakovskij a arrêté l'attention sur les conséquences de la marche d'Alexandre Zopirion contre olbiopolites. La disparition au marché d'Olbia des produits de l'art céramique d'Athènes a stimulé la confection des vases peintes locale. Il est possible que l'oenochoé d'Olbia nous présente un spécimen de cet art de potiers olbiens.
